

دکتر وحید یاوری
عضو هیأت علمی
دانشکده معارف اسلامی و مدیریت
و پژوهشگر هسته مدیریت جهادی
دانشگاه امام صادق (ع)

با خوانش‌های
مدیریت جهادی

انقلاب اسلامی

مقدمه

■ **وقوع انقلاب اسلامی در ایران** موجب ظهور نوع جدیدی از جهان بینی، ساختارها و سبک زندگی در عرصه اجتماعی شد. انقلابی که بر اساس آن یک تحول بنیادین براساس ارزش‌ها شکل گرفت. یکی از این تحول‌های بنیادین که حول محور ارزش اصیل جهاد شکل گرفت، تحول در نوع اداره تشکیلات و سازمان‌ها است. اداره جهادی سازمان و تشکیلات در اوایل انقلاب اسلامی در برخی سازمان‌ها و مخصوصاً در دوران دفاع مقدس به وضوح قابل مشاهده است.

مقدمه نخست: مدیریت و رهبری مستلزم رشد

شهید مطهری برای تبیین موضوع مدیریت و رهبری در اسلام، دو مفهوم را مطرح می‌کند که عبارتند از؛ رشد و امامت(هدایت). در نظر ایشان رشد یعنی اینکه انسان شایستگی و لیاقت اداره، نگهداری و بهره‌برداری از سرمایه‌ها و امکانات مادی و یا معنوی که به او سپرده می‌شود را داشته باشد. رشد فقط به فرد منحصر نمی‌شود(با اینکه اولین رشدی که انسان باید بدان نایل شود رشد

رشد ملی عبارت است از لیاقت و شایستگی یک ملت برای نگهداری و بهره‌برداری و سود بدن از سرمایه‌ها و امکانات طبیعی و انسانی خود. پس با این اوصاف رشد یعنی قدرت مدیریت. زمانی که انسان می‌خواهد انسان‌های دیگر را اداره کند یعنی وقتی که موضوع رشد، اداره انسان‌های دیگر باشد، آن را مدیریت و رهبری می‌نامیم. و براین اساس مدیر و رهبر کسی است که رشید رشد یعنی قدرت مدیریت.

فردی و اخلاقی است)، بلکه در مورد ملت‌ها هم صدق می‌کند و رشد ملی عبارت است از لیاقت و شایستگی یک ملت برای نگهداری و بهره‌برداری و سود بدن از سرمایه‌ها و امکانات طبیعی و انسانی خود. پس با این اوصاف رشد یعنی قدرت مدیریت. زمانی که انسان می‌خواهد انسان‌های دیگر را اداره کند یعنی وقتی که موضوع رشد، اداره انسان‌های دیگر باشد، آن را مدیریت و رهبری می‌نامیم. و براین اساس مدیر و رهبر کسی است که رشید باشد. (مطهری، ۱۳۸۹)

در تحقیق مدیریت جهادی تبیین علمی این مفهوم است زیرا بدون این تبیین ما شاهد برداشت‌های شخصی و سطحی از این مفهوم خواهیم بود که منجر به اعمال سلیقه‌های فردی تحت عنوان مدیریت جهادی در عرصه اجتماعی می‌باشد. اما در این نوشتار به دنبال آن هستیم که بر مبنای نظرات شهید مطهری مفهوم مدیریت جهادی را اکاوی کنیم تا بتوانیم براساس آن، جایگاه این مفهوم را در شبکه مفاهیم اسلامی بشناسیم و اهمیت آن را در این برده حساس تاریخی برای نظام جمهوری اسلامی بیش از پیش درک نماییم.

مقدمه سوم: جهاد راه مانع زدایی و رسیدن به آزادی

با این وصف از رشد، مفهوم جهاد در اندیشه شهید مطهری معنی خاصی دارد و آن، از بین بردن مانع رشد است. انسان‌های آزاد انسان‌هایی هستند که با موانعی که در جلوی رشد و تکامل‌شان هست، مبارزه می‌کنند و تن به وجود مانع نمی‌دهند.

جهاد از نظر لغوی به معنای مبارزه و درگیر شدن با مانع است. مقام معظم رهبری در بکی از بیانات خویش این معنا را تبیین نموده‌اند:

«در زبان فارسی، جنگ و ستیزه‌گری معنای مبارزه را نمی‌دهد. می‌گویی من دارم مبارزه می‌کنم؛ مبارزه‌ی علمی می‌کنم، مبارزه‌ی اجتماعی می‌کنم، مبارزه‌ی سیاسی می‌کنم، مبارزه‌ی مسلحانه می‌کنم؛ همه‌ی این‌ها مبارزه است و معنا دارد. مبارزه یعنی تلاش پُر نیرو در مقابل یک مانع یا یک دشمن. اگر هیچ مانعی

مفهوم جهاد در اندیشه شهید مطهری معنی خاصی دارد و آن، از بین بردن مانع رشد است. انسان‌های آزاد انسان‌هایی هستند که با موانعی که در جلوی رشد و تکامل‌شان هست، مبارزه می‌کنند و تن به وجود مانع نمی‌دهند.

مقدمه دوم: رشد نیازمند آزادی (نبود مانع)

شهید مطهری مفهوم مدیریت و رهبری را با مفهوم رشد گره زده‌اند. از طرف دیگر ایشان در کتاب آزادی معنوی لازمه رشد و تکامل را سه چیز می‌دانند: ۱. تربیت ۲. امنیت ۳. آزادی (مطهری، ۱۳۵۸).

تربیت عبارت است از یک سلسله عوامل که موجودات زنده برای رشدشان به آن‌ها احتیاج دارند. این عوامل به منزله غذاهایی است که باید به یک موجود زنده برسد تارشد کند. امنیت یعنی از ناحیه یک دشمن و یک قوه خارجی، آنچه دارد از او سلب نشود. اما سومین چیزی که هر موجود زنده‌ای به آن احتیاج دارد آزادی است. آزادی یعنی جلوی راهش رانگیرند، پیش رویش مانع ایجاد نکنند. ممکن است یک موجود زنده امنیت داشته باشد، عوامل رشد هم داشته باشد ولی در عین حال مانع جلوی رشدش را احتیاج‌داش آزادی است.

جهاد آزادی رشد مدیریت

طبق اندیشه شهید مطهری ماهیت جهاد در اسلام دفاع است و ممکن است این دفاع سه حالت داشته باشد که به ترتیب مقدس تر می‌شوند: دفاع از حقوق شخصی، دفاع از حقوق ملی، دفاع از حقوق انسانیت. مقدس‌ترین اقسام جهادها و جنگ‌ها جنگی است که به عنوان دفاع از حقوق انسانیت مانند آزادی صورت گرفته باشد. یکی از جنبه‌های مشروعتی این جهاد، جهاد برای رفع مانع از تبلیغ آزادانه اسلام و توحید (به عنوان یک حق انسانی) می‌باشد تا از این طریق موجبات رشد و تکامل برای همه انسان‌ها فراهم شود. (مطهری، ۱۳۸۶) با این وصف، کلام امیرالمؤمنین علیه السلام بهتر فهمیده می‌شود که فرمودند: جهاد یکی از پایه‌های (ستون‌ها) چهارگانه ایمان است.^۳

^۳- حکمت ۳۰ نهج البلاغه: و سَيِّلَ عَنِ الْإِيمَانِ فَقَالَ إِيمَانٌ عَلَى أَرْبَعِ دُعَائِمٍ عَلَى الصَّنْبُرِ وَالْأَيْقَنِ وَالْعَذْلِ وَالْجِهَادِ

از نظر شهید مطهری نیز جهاد یعنی درگیری؛ چه جهاد با دشمن و چه جهاد با نفس. انسان آزاد کسی است که اسیر و زبون محیط مادی یا معنوی‌ای که در آن زیست می‌کند نباشد. ایشان معتقد است که هجرت و جهاد دو چیزی هستند که اگر نباشند، برای انسان جز زبونی و اسارت چیزی باقی نمی‌ماند. (مطهری، ۱۳۵۸) و به همین خاطراست که ایشان می‌گویند دین اسلام از نظر اجتماعی برد پایه هجرت و جهاد استوار است^۲ (مطهری، ۱۳۸۱، ص ۱۶۹). بنابراین هر انسانی در زندگی خود با موانع و مشکلات روبرو می‌شود؛ راه عبور از این موانع و غلبه بر آن‌ها و رسیدن به آزادی، جهاد است.

در مقابل انسان نباشد، مبارزه وجود ندارد. در جاده‌ی آسفالت، انسان پایش را روی گاز بگذارد و با باک پُر از بنزین سفر کند؛ این را مبارزه نمی‌گویند. مبارزه آن جایی است که انسان با مانعی برخورد کند، که این مانع در جبهه‌های انسانی، می‌شود دشمن؛ و در جبهه‌های طبیعی، می‌شود موانع طبیعی. اگر انسان با این موانع درگیر شود و سعی کند آن‌ها را از میان بردارد، این می‌شود مبارزه. جهاد در زبان عربی عیناً به همین معناست؛ یعنی مبارزه. جهاد در قرآن و حدیث هم به همین معناست؛ همه‌جا به معنای جنگ مسلح‌حانه نیست. البته یک‌جا با جنگ مسلح‌حانه تطبیق می‌کند، یک‌جا هم با جنگ غیر‌مسلحانه تطبیق می‌کند. »

^۱- اشاره به آیه ۹۷ سوره نساء: «إِنَّ الَّذِينَ تَوَقَّيْهُمُ الْمُلَادَاتُكُهُ ظَالِمُونَ اتَّقُوا يَمِّنَ كَثِيرًا قَالُوا كَمَا مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا تَكُونُ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتَّهَا جَرُوا فِيهَا»

^۲- برای مطالعه بیشتر رج: کتاب آزادی معنوی گفتار دوم از بحث هجرت و جهاد

مدیریت جهادی یعنی: «مدیریتی مبتنی بر مبارزه که در جهت رفع موانع (دروند و بیرونی) برای نیل به رشد و پیشرفت جامعه اسلامی، با جد و جهد عمل می‌کند».

وجود موانع معنابخش جهاد و سنتی الهی

مقام معظم رهبری وجود موانع درونی - همچون ضعفهای فکری و عقلانی، راحت طلبی، آسان گرایی، آسان پنداری و گریز از چالش‌ها. و موانع بیرونی ناشی از صفت کشی همه کسانی که از انقلاب و هدف‌های آن مانند امنیت، عدالت، نفی حاکمیت طاغوت، نفی سلطه بیگانه، نفی استبداد، استقلال و آزادی متضرر می‌شوند- را جزء سنتهای الهی و شرط لازم برای معنی دار بودن جهاد دانسته‌اند:

اساساً همین وجود مانع است که به تلاش انسان معنا و حقیقت معنوی می‌بخشد و اسمش می‌شود جهاد؛ والا اگر مانع نبود، جهاد معنی نداشت. جهاد یعنی جد و جهد همراه با زحمت و چالش با موانع...

نامگذاری دهه چهارم انقلاب به نام دهه پیشرفت و عدالت از سوی مقام معظم رهبری، بیانگر نقش پراهمیت رشد و پیشرفت به همراه عدالت در این برره حساس می‌باشد. می‌دانیم که یکی از گامهای اصلی در نیل به رشد و پیشرفت، برداشتن موانع از سر راه می‌باشد؛ و مدیریت جهادی، با تعریفی که ارائه شد، بهترین شیوه مدیریتی در این برره از انقلاب اسلامی می‌باشد. ما بر این اساس به تعدادی از موانع پیشرفت و عدالت از منظر مقام معظم رهبری اشاره می‌کنیم که با مدیریت جهادی قابل حل است.

برای رفع موانع و تهدیدات مذکور، راهکارهایی نیز از بیانات مقام معظم رهبری استخراج گردیده است که در جدول زیر به آن‌ها اشاره شده است.

تعريف مدیریت جهادی بر اساس اندیشه شهید مطهری
براساس تعریف شهید مطهری از مدیریت و جهاد، می‌توان تعریفی از مدیریت جهادی داشت که از این قرار است: «مدیریتی مبتنی بر مبارزه که در جهت رفع موانع (دروند و بیرونی) برای نیل به رشد و پیشرفت جامعه اسلامی، با جد و جهد عمل می‌کند».

موانع رشد و پیشرفت انقلاب اسلامی و راهکارهای مقابله با آنها

باتوجه به اندیشه شهید مطهری، مانع، آن چیزی است که آزادی را از افراد و جوامع در راه رشد و تکامل سلب می‌کند. حال باتوجه به این برداشتی که از آثار شهید مطهری در باب مدیریت جهادی، صورت گرفته است، بر اساس بیانات مقام معظم رهبری برخی موانع پیشرفت انقلاب اسلامی و راهکارهای مقابله با آن‌ها ذکر می‌گردد.

موانع پیشرفت و راهکارهای رفع آن در اندیشه مقام معظمه رهبری (بیاوری و همکاران، ۱۳۸۸)

موانع پیشرفت	راهکارهای رفع موانع یا عبور از آنها
اعلام محض و شعار بدون عمل	تبیین، تکرار، عزم راسخ و همت
اقدام به کارهای ظاهری و سطحی	اقدام به کارهای بینایی، اصلی، حقیقی و پیش برنده
ناسیونالیسم‌های قومی محدودنگر (قوم‌گرایی)	زنده نگهداشتن و دل‌بستگی به شعارها و آرمان‌های اسلامی و ملی
تفرقه و دعواهای تنگ‌نظرانه	حفظ و ارتقاء وحدت و انسجام ملی
عقب ماندگی موروثی	حرکت پرشتاب از راههای میان بر
وجود ظلم و تبعیض در دنیا	ایستادگی و مبارزه با ظلم و حساب‌کشی اخلاقی و سیاسی از کشورهای به اصطلاح توسعه‌یافته
سکوت و بی‌تفاوتی دولت‌های غربی و مجامع بین‌المللی در برابر ظالمان و ایاز نفرت از ایشان	موضوع‌گیری صریح و علني در برابر هوشیاری در برابر ترفندهای دشمن
قانون‌شکنی	قانون‌گرایی و انضباط اجتماعی
بدخواهی‌ها و اقدامات تفرقه‌جویانه دشمنان	مقاومت در برابر فشارهای تبلیغاتی، سیاسی و اقتصادی دشمنان
فشارهای تبلیغاتی، سیاسی و اقتصادی دشمنان	صرفه‌جویی و ارتقاء بهروزی (استفاده بهینه از امکانات موجود)
الاف منابع و عدم استفاده صحیح از امکانات	کاهش فاصله طبقاتی و جغرافیایی
تقدیم نورجشمنی‌ها و افراد متقلب و خدنه‌گر	برابری همه آحاد مستعد کشور در استفاده از امکانات عمومی و فرصت‌ها
فساد مالی و اقتصادی	مبازه با فساد مالی و اقتصادی
دین‌پرستی و دل‌سپردن به هوس‌های زودگذر منحرف‌کننده	آخرت‌گرایی و توجه به معنویت
سوء‌رفتار و تنبی	حرکت، همت و تلاش
ایستایی و رکود	لزوم استمرار و عدم توقف در مسیر پیشرفت
محیط حفنان	آزاد فکری
مخالفت با هرگونه تحول و مدیریت آن برای پیشرفت	استقبال از تحول و مدیریت
نگاه نویданه و یأس از پیشرفت	امید به آینده
خودباختگی و افسون‌شدنی در برابر غرب	خود باوری و اعتماد به نفس ملی

حالا بینید این موانع را. همه‌ی این موانع جزو سنتهای الهی است. وجود این موانع تصادفی نیست. این‌ها سنت الهی است؛ یعنی تلاش و حرکت با مانع مواجه است، والاً جهاد معنا نمی‌داشت: «وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًا شَيَاطِينَ الْأَنْسُ وَالْجَنِّ يُوحِي بِعِضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زَخْرَفَ الْقَوْلَ غَرَوْرًا»

۱۳۸۷/۰۲/۱۴

با این وصف مدیران جهادی باید وجود موانع را فرصتی برای رشد تلقی نمایند و وارد چالش با این موانع شوند که گریز از چالش خود یکی از موانع درونی در راه دستیابی به اهداف انقلاب اسلامی است. و البته به وعده هدایت الهی خوش دل باشند که فرمود: «وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبْلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ»

جمع بندی

اولین گام برای مفهوم پردازی مدیریت جهادی که اصطلاحی نو در ادبیات علمی و نظام گفتگویانی انقلاب اسلامی است، شناخت دقیق جایگاه آن در شبکه مفاهیم اسلامی می‌باشد. طبق بیان شهید مطهری مبارزه لازمه دست یافتن به آزادی و آزادی یکی از لوازم رشد و تکامل انسان است. آزادی یعنی نبود مانع. انسانهای آزاد انسانهایی هستند که با موانعی که در جلوی رشد و تکاملشان هست مبارزه می‌کنند و تن به وجود مانع نمی‌دهند. (مطهری، ۱۳۸۱ ص. ۱۵ و ۱۶) بنابراین هدف مبارزه، آزادی و غایت آن رشد و تکامل است. پس اگر جهاد را رفع مانع از مسیر رشد بدانیم آنگاه مدیریت جهادی عبارت است از مدیریتی مانع‌زا از مسیر رشد و پیشرفت جامعه اسلامی یا مدیریت مبارزه‌کننده با مانع رشد. در این نگاه، برای تبیین بیشتر مفهوم مدیریت جهادی نیازمند پاسخ به چند سوال هستیم که عبارتند از:

- ۱- از نظر اسلام مانع به چه چیزی گفته می‌شود؟
- ۲- منشأ این مانع چه چیزها یا چه کسانی هستند؟ و
- ۳- الزاماً مبارزه با این مانع چیست؟

منابع و مأخذ

۱. اسحاقی، سیدحسین؛ مولفه‌های مدیریت جهادی؛ صمیمانه با مدیران، قم: نشر هاجر، ۱۳۹۳.
۲. حبدری تفرشی، غلامحسین؛ مدیریت جهادی، تهران: انتشارات حکمت و عرفان، ۱۳۹۳.
۳. رضاییان، علی؛ بررسی تطبیقی نظریه‌های علم مدیریت با آموزه‌های اسلام، روش‌شناسی علوم انسانی، سال نهم، شماره ۳۷، زمستان ۱۳۸۲.
۴. پایگاه اینترنتی دفتر حفظ و نشر آثار مقام معظم رهبری <http://farsi.khamenei.ir/>.
۵. سعدآبادی، حسن و طبیعی، میثم؛ جوهره مدیریت جهادی، پژوهشی پدیدارشناختی، فصلنامه راهبرد فرهنگ، شماره ۲۸، زمستان ۱۳۹۳.
۶. مطهری، مرتضی؛ آزادی معنوی، تهران: صدرا، ۱۳۸۱.
۷. مطهری، مرتضی؛ امدادهای غیبی در زندگی پسر، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۸۹.
۸. مطهری، مرتضی؛ جهاد [کتاب]. - تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۸۶.
۹. مطهری، مرتضی؛ مجموعه آثار شهید مطهری، ج ۲۳ تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۵۸.
۱۰. مطهری، مرتضی؛ مجموعه آثار شهید مطهری جلد بیستم - تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۵۸.
۱۱. مقامی، مهدی؛ فرهنگ و مدیریت جهادی از نگاه رهبر معظم انقلاب، مشهد: موسسه فرهنگی تدبیر در قرآن و سیره، ۱۳۹۲.

